

A nemzetközi emberi jogi garanciák hatása a magyar alkotmányos rendben

1 A nemzetközi jog alkotmányosodása mint fejlődési trend

A magyar alkotmányos rend a belső jog és a nemzetközi jog viszonyrendszerének meghatározásakor a szigorú dualista nézőpontból indul ki. Ez azt jelenti, hogy a belső jogot és a nemzetközi jogot két elkülönülő jogrendszerként kezeli, és ezen az alapon húzza meg a nemzetközi jog érvényesülésének határait a belső jogban. Ugyanakkor a magyar alkotmányos rend, európai példákkal is összevetve, kifejezetten kiemelt helyet biztosít a belső jogban a nemzetközi jog belső jog részévé vált szabályainak.

Az elmúlt évtizedben a nemzetközi jog alkotmányosodása népszerű koncepcióvá vált a jogirodalomban. Számos erőfeszítés történt annak érdekében, hogy leírják és rendszerbe illesszék a nemzetközi közösségben bekövetkezett változásokat, illetve azt a jelenséget, hogy bizonyos alkotmányos funkciók a nemzetállam szintjéről nemzetközi szintre emelkednek.¹ Nehéz is áttekinteni a globális alkotmányosodás témájában született írások tömegét.² Mégis úgy tűnik, a koncepcionális vita mögötti legfőbb elemek egyike, mintegy fő mozgatórugója az emberi jogok nemzetközi védelme, és legfőképpen az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: Egyezmény).³

¹ Lásd Jan Klabbers – Anne Peters – Geir Ulfstein: *The Constitutionalization of International Law*. OUP, Oxford 2009.

² A tanulmányok kritikai elemzéséhez lásd Olivier Diggelmann – Tilmann Altewicker: *Is There Something Like a Constitution of International Law?* *ZaöRV* 2008. 623. Figyelemre méltó továbbá a *Beiträge zum ausländischen öffentlichen Recht und Völkerrecht*-sorozatban az utóbbi években publikált, a témával kapcsolatos munkák címlistája. Armin von Bogdandy – Rüdiger Wolfrum – Jochen von Bernstorff – Philipp Dann – Matthias Goldmann: *The Exercise of Public Authority by International Institutions – Advancing International Institutional Law*. Springer, Berlin–Heidelberg 2010.; Rüdiger Wolfrum – Chie Kojima: *Solidarity: A Structural Principle of International Law*. Springer, Berlin–Heidelberg 2010.; Mehrdad Payandeh: *Internationales Gemeinschaftsrecht Zur Herausbildung gemeinschaftlicher Strukturen im Völkerrecht der Globalisierung*. Springer, Berlin–Heidelberg 2010.; Niels Petersen: *Demokratie als teleologisches Prinzip, Zur Legitimität von Staatsgewalt im Völkerrecht*. Springer, Berlin–Heidelberg 2010.

³ Erika de Wet: *The emerging international constitutional order: The implications of Hierarchy in International Law for the Coherence and Legitimacy of International Decision-making*. *Potcheform Electronic Law Journal* 2007. 21.

Az Egyezmény vitathatatlanul Európa legjelentősebb alkotmányos dokumentuma. Ez képezi a közös európai alkotmányjog alapját, illetve olyan közös minimumot testesít meg, amelyet valamennyi európai államnak tiszteletben kell tartania. Nem túlzás tehát az Egyezményt az Európai Emberi Jogi Alkotmánynak⁴ vagy alapjogi alkotmánynak⁵ vagy akár alkotmányosodási folyamatnak nevezni.⁶ Az Emberi Jogok Európai Bíróságának végrehajtó mechanizmusa valószínűleg a leghatékonyabb a más emberi jogi jogvédelmet biztosító nemzetközi jogi eszközök közül. Ugyanakkor a védelem hatékonysága nagyban függ attól, hogy a részes államok hogyan illesztk bele az Egyezmény garanciáit a belső jogrendjükbe.

Az Egyezménnyel való nemzeti bánásmód vizsgálatához alapvetően három különálló, mégis egymással összefüggő kérdés megválaszolása szükséges. Először is, hivatkozhatnak-e az egyének közvetlenül az Egyezményre a nemzeti bíróság előtti eljárás során? Másodszor, elsőbbséget élvez-e az Egyezmény az ellentétes tartalmú nemzeti jogszabályokkal szemben? És harmadszor, az Egyezmény közvetlenül a nemzeti alkotmánnyal azonos rangú helyet foglal-e el, vagy az adott alkotmány értelmezési segédeszközéül szolgál?

Az első kérdésre adott nemzeti válaszok nem nagyon különböznek egymástól, az Egyezmény részes államainak gyakorlatát áttekintve nehéz olyan jogrendszert azonosítani, amelyben az egyének nem hivatkozhatnak közvetlenül az Egyezményre. Ennél összetettebb kérdés, hogy miként oldható fel az Egyezmény valamely rendelkezésének konfliktusa a nemzeti jogszabályokkal. Több országban (így Svájcban, Lichtensteinben, Belgiumban, Luxemburgban, Hollandiában és Spanyolországban) az Egyezmény szupremáciát élvez a nemzeti jogszabályok felett. Máshol (például Olaszországban, Svédországban, Dániában, Finnországban és Norvégiában) az Egyezmény a nemzeti jogszabályokkal azonos szinten helyezkedik el a belső normahierarchiában.⁷ Ebből következik, hogy normakonfliktus esetén a *lex posterior* szabálya érvényesül, és így az Egyezmény kihirdetésénél később elfogadott jogszabályok lesznek alkalmazandók. Ami az Egyezmény alkotmányos rangját illeti, Hollandia alkotmánya az Egyezményt még magánál az alkotmánynál is felsőbb szintre helyezi,⁸

⁴ Jochen Frowein: Der Europäische Menschenrechtsschutz als Beginn einer europäischen Verfassung. *Juristische Schulung* 1986. 845.

⁵ Frank Hoffmeister: Die Europäische Menschenrechtskonvention als Grundrechtsverfassungsrecht und ihre Bedeutung in Deutschland. *Der Staat* (40) 2001. 349., 353.

⁶ Christian Walter: Constitutionalizing (inter)national Governance. *German Yearbook of International Law* (44) 2001. 170.

⁷ Giuseppe Martinico: National Judges and Supranational Laws: Goals and Structure of the Research. In: *The National Judicial Treatment of the ECHR and EU Laws* (szerk. Giuseppe Martinico – Oreste Pollicino). Europa Law, Groningen 2010. 11.

⁸ Peter Van Dijk – Fried van Hoof – Arjen van Rijn – Leo Zwaak: *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*. Intersentia, Antwerpen–Oxford 2006. 27.

míg Ausztria kifejezetten az osztrák alkotmány részeként tekint az Egyezményre.⁹ Olyan megoldás is ismert, amelyik az Egyezményt az alkotmányban foglalt alapjogok értelmezési segédeszközeként kezeli. Ilyen szerepet ruház az Egyezményre a spanyol alkotmány 10. cikk (2) bekezdése.¹⁰ A koszovói alkotmány 53. cikke pedig még ennél is szorosabb kapcsolatot állít fel, amikor kifejezett összhangot követel meg az esetjoggal. Az 53. cikk alapján ugyanis „a jelen alkotmányban biztosított alapvető jogokat az Emberi Jogok Európai Bíróságának döntésével összhangban kell értelmezni”.

Jelen tanulmány először azt a kérdést vizsgálja, hogy az Egyezmény mint a nemzetközi emberi jogi garanciák egyik legfőbb letéteményese, alkalmazható-e közvetlenül Magyarországon, és milyen helyet foglal el a belső jogszabályi hierarchiában. Ennek során röviden és csak általánosságban véve ismerteti a nemzetközi szerződések helyét a magyar jogrendben, kiemelten fókuszálva magára az Egyezményre. Ezt követően annak tárgyalására kerül sor, hogyan szerezhető érvény az Egyezmény által biztosított garanciáknak a nemzeti bíróságok, illetve az Alkotmánybíróság előtti eljárásban.

Előzetes kérdésként röviden érdemes kitérni a régi Alkotmány és az Alaptörvény viszonyára. Anélkül, hogy a tanulmány részletesen elemezné a kérdést, összefoglalóan állítható, hogy bizonyos fokú kontinuitás figyelhető meg az Alkotmány és az Alaptörvény között, ami az Alkotmánybíróság esetjogában is tisztán tükröződik. Ennek lényege, hogy amennyiben az Alkotmány és az Alaptörvény szövegezése megegyezik, és az Alaptörvényből nem következik másképpen, az Alkotmány alapján kialakult esetjog irányadó az Alaptörvény megfelelő rendelkezéseinek értelmezésekor. Ez igaz a tárgy szempontjából releváns alkotmányos rendelkezésekre, azaz az Alkotmány 7. §-ára és az Alaptörvény Q) cikkére. Ennek megfelelően a tanulmány a jelenlegi helyzetet vázolja fel, majd ezt követően külön figyelmet fordít az Alaptörvényből eredő esetleges változásokra.

⁹ 59. Bundesverfassungsgesetz, Artikel II., 7 (BGB1. 59/1964).

¹⁰ Spanyolország Alkotmányának 10. cikk (2) bekezdése: „Az Alkotmány által elismert alapvető jogokhoz és szabadságokhoz kapcsolódó normákat az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával, valamint a tárgyban született és Spanyolország által ratifikált nemzetközi szerződésekkel és egyezményekkel összhangban kell értelmezni.”

2 Az Emberi Jogok Európai Egyezményének helyzete Magyarországon

2.1 A nemzetközi szerződések helye a belső jogban az Alkotmány alapján

Az Egyezménynek mint a nemzetközi jog részének alkalmazhatóságáról az Alkotmány 7. § (1) bekezdése adott eligazítást. Eszerint „a Magyar Köztársaság jogrendszere elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait, biztosítja továbbá a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog összhangját”. Ezt a szöveget, amely sok tekintetben hasonló az olasz alkotmány 10. cikk (1) bekezdéséhez, az Alkotmánybíróság következetesen úgy értelmezte, mint ami a nemzetközi és a belső jog viszonyát tisztán a dualista felfogás szerint fejezi ki. Míg a nemzetközi szokásjogot a 7. § teljes egészében a magyar jogrend részének tekinti,¹¹ a nemzetközi szerződések csak abban az esetben válnak a magyar jogrend részévé, ha azokat a parlament törvénybe foglalja, vagy egyéb jogszabály hirdeti ki. A belső jogba való transzformáció nélkül tehát a nemzetközi szerződések nem keletkeztethetnek jogot vagy kötelezettséget az egyén számára.¹²

2005 óta a nemzetközi szerződések átültetését a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról szóló 2005. évi L. törvény szabályozza. A törvény nagyon hasonló mechanizmust állít fel, mint a német *Grundgesetz* 59. cikk II. bekezdése:¹³ a nemzetközi szerződések kötelező erejét a köztársasági elnök vagy a külügyminiszter ismerheti el. Ez a megoldás ugyanakkor feltételezi a parlament, illetve a kormány felhatalmazását is. Ez a felhatalmazás a parlament esetében törvény, míg a kormány esetében rendelet formáját ölti, és egyben ki is hirdeti a nemzetközi szerződést a belső jogrendbe.

A szigorúan dualista megközelítés ellenére a magyar jogrend kifejezetten nyitott és elfogadó módon viszonyult a megfelelő módon kihirdetett nemzetközi szerződésekhez. Az Alkotmány ugyan nem tartalmazott iránymutatást a belső jog és

¹¹ 53/1993. (X. 13.) AB határozat, ABH 1993. 323, 327.

¹² 7/2005. (III. 31.) AB határozat, ABH 2005. 83, 88.

¹³ Németország Alaptörvényének 59. cikk (2) bekezdése szerint: „A Szövetség politikai kapcsolatait szabályozó, vagy szövetségi törvényhozás hatáskörébe tartozó tárgykörben kötött szerződések azon szerv jóváhagyását vagy részvételét követelik meg szövetségi jogszabály formájában, amely szerv jogosult a hasonló tárgykörben hozott szövetségi jogszabály elfogadására vagy kihirdetésére. A végrehajtó szerződések esetében a szövetségi közigazgatásról szóló rendelkezések mutatis mutandis alkalmazandók.” A kommentárért lásd Martin Nettesheim: Article 59 GG. In: *Grundgesetz Kommentar* (szerk. Theodor Maunz – Günter Dürig – Roman Herzog – Rupert Scholz – Matthias Herdegen – Hans H. Klein). C.H. Beck, München 2009.

a nemzetközi szerződések közötti hierarchiára nézve, ez a megközelítés az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvényből (a továbbiakban: a régi Alkotmánybíróságról szóló törvény) mégis levezethető volt. Ez a törvény gyakorlatilag elsőbbséget biztosított a törvényben kihirdetett nemzetközi szerződések¹⁴ részére az ellentétes tartalmú nemzeti jogszabályokkal szemben. A régi Alkotmánybíróságról szóló törvény 1. § c) pontja alapján az Alkotmánybíróság hatáskörébe tartozott annak vizsgálata, hogy adott nemzeti jogszabály vagy közjogi szervezetszabályozó eszköz nemzetközi szerződésbe ütközik-e. Amennyiben a törvényben kihirdetett nemzetközi szerződés ellentétes volt a hazai törvénnyel, alsóbb rendű jogszabállyal vagy közjogi szervezetszabályozó eszközzel (akkor még az állami irányítás egyéb jogi eszközével) az Alkotmánybíróság a régi Alkotmánybíróságról szóló törvény 45. § (1) bekezdése alapján az érintett belső jogszabályt vagy közjogi szervezetszabályozó eszközt teljesen vagy részben megsemmisítette. Bizonyos tekintetben az Alkotmánybíróság még a kormányrendeletben kihirdetett nemzetközi szerződéseknek is elsőbbséget biztosíthatott a régi Alkotmánybíróságról szóló törvény 46. § (1) bekezdésében biztosított mérlegelési körében. Ez a nagyvonalú hozzáállás azonban csak az Alkotmánnyal összhangban álló nemzetközi szerződéseket illette meg: az Alkotmánybíróság ugyanis előzetesen vizsgálhatta a még ki nem hirdetett nemzetközi szerződések alkotmányosságát,¹⁵ és a nemzetközi szerződéseket kihirdető belső jogszabályok is *ex post facto* normakontroll alá eshettek.¹⁶ Ebből következőleg a nemzetközi szerződéseknek meg kellett felelniük az Alkotmánynak, ugyanakkor elsőbbséget élveztek a belső jogi normák felett.¹⁷

2.2 A nemzetközi szerződések helye a belső jogban az Alaptörvény alapján

A korábbi Alkotmány időbeli hatálya alatt a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos problémák gyökere abban rejlett, hogy a nemzetközi szerződések és a belső jogi normák konfliktusát nem tekintették közvetlen alkotmányos kérdésnek, mivel a szerződések

¹⁴ A 2005. évi L. törvény 7. § (3) bekezdése határozza meg azokat a feltételeket, amelyek alapján egy nemzetközi szerződés az Országgyűlés feladat- és hatáskörébe tartozik, és ezeket áttekintve viszonylag kevés tér marad a kormányrendeletben történő kihirdetés részére.

¹⁵ Lásd a régi Alkotmánybíróságról szóló törvény 1. § a) pontját.

¹⁶ 4/1997. (I. 22.) AB határozat, ABH 1997, 41.

¹⁷ Molnár Tamás: 7. § [nemzetközi jog és belső jog; jogalkotási törvény]. In: *Az Alkotmány kommentárja* (szerk. Jakab András). Századvég, Budapest 2009. 375. Lásd még Molnár Tamás: *A nemzetközi jogi eredetű normák beépülése a magyar jogrendszerbe*. Dialóg Campus – Dóm, Budapest–Pécs 2013.; Sulyok Gábor: *A nemzetközi együttműködés alaptörvényi szabályozása*. In: *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére* (szerk. Szoboszlai-Kiss Katalin – Deli Gergely). Universitas-Győr, Győr 2013. 464–489.

elsőbbsége mindössze a régi Alkotmánybíróságról szóló törvényben került kifejezésre, és ott is igen homályos módon. Természetesen a régi Alkotmánybíróságról szóló törvény nem biztosíthatta volna a szupremáciát, ha az nem következett volna magából az Alkotmány 7. §-ából. Ugyanakkor sem a jogtudomány, sem a bírói gyakorlat nem fogalmazta meg kifejezetten ezt a kapcsolatot. Ilyen körülmények között a rendes bíróságok tehát irrelevánsnak tekintették az Alkotmány 7. §-át az előttük folyó eljárásban, és nem alakították át az Egyezménynek való megfelelést alkotmányos kérdéssé.

Ez a helyzet az Alaptörvény 2012. január 1-jei hatályba lépésével változott meg. Az Alaptörvény még az előző Alkotmánynál is nyitottabb hozzáállást sugall a nemzetközi joghoz. Míg az Alkotmány 7. §-a csak a nemzetközi kötelezettségek és a magyar jogrend közötti összhangot követelte meg,¹⁸ az új Q) cikk már kifejezett elsőbbséget garantál a nemzetközi jog részére az ellentétes tartalmú belső jogi norma felett. A Q) cikk (2) bekezdése szerint *„Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját”*.

Ez a nyelvezet látszólag nem tesz többet, mint egyértelműen deklarálja az Alkotmány 7. §-ából következő tartalmat. Ugyanakkor a Q) cikk (2) bekezdésének direkt kifejezőmódja egyértelművé teszi mind a rendes bíróságok, mind az Alkotmánybíróság számára, hogy a nemzetközi szerződések elsőbbsége az ellentétes tartalmú nemzeti jogszabály felett alkotmányos előírás.

Ebből mégsem következik az, hogy az Alkotmánybíróság az ellentétes tartalmú hazai jogszabályt automatikusan megsemmisítené, ez az Alaptörvény 24. cikk (3) bekezdés c) pontja alapján csak lehetőség. Ahogyan arra a testület a 6/2014. (II. 26.) AB határozatban rámutatott: *„a nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály és a vizsgált jogszabály egyaránt törvény, erre az esetre pedig az Abtv. kifejezett módon nem fogalmazza meg, hogy az Alkotmánybíróságnak milyen jogkövetkezményt kell alkalmaznia”*.¹⁹ Az Alkotmánybíróság tehát mérlegelheti az egyes, az Alkotmánybíróságról szóló törvényben meghatározott jogkövetkezményeket, és azok közül bármely olyat kiszabhat, amely *„összhangban áll a nemzetközi jog és a belső jog összhangjának biztosítására vonatkozó feladatával; így – az eset körülményeinek mérlegelése alapján – akár a jogszabályi rendelkezés megsemmisítése, akár a Kormány, illetve a jogalkotó felhívása mellett is dönthet”*.²⁰

¹⁸ Az Alkotmány 7. §-ának szövegét lásd feljebb, az 1.1 fejezetben.

¹⁹ 6/2014. (II. 26.) AB határozat, Indokolás [26].

²⁰ 23/2015. (VII. 7.) AB határozat, Indokolás [43].

3 Az Egyezmény és az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogának alkalmazhatósága a magyar jogrendszerben

Az Egyezményt Magyarországon az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki, és így elméletileg az egyének közvetlenül hivatkozhatnak rá egyedi ügyekben. Ez az állítás azonban nem igaz közvetlenül és általánosságban véve az Emberi Jogok Európai Bíróságának (a továbbiakban: EJEB) az ítéleteire. A már idézett 2005. évi L. törvény a nemzetközi szerződésekkel kapcsolatos eljárásról a 13. § (4) bekezdésében rendelkezik a nemzetközi bíróságok döntéseinek kötelező erejéről és végrehajthatóságáról. A 13. § (4) bekezdésének nyelvezete ugyanakkor csak az államok közötti eljárásokban született ítéletekre utal, amely eset nem sűrűn fordul elő az EJEB gyakorlatában. Továbbá a bekezdés hatóköre csak olyan ítéleteket foglal magában, amelyek Magyarország részvételével zajló eljárásokban születtek.

Következésképpen az EJEB olyan egyéni panaszos eljárásban hozott ítéletei, amelyekben Magyarország nem vett részt félként, csak az Egyezmény rendelkezéseinek értelmezéséhez hívhatók fel. Ez a kép némileg módosul, ha olyan ügyben hozott ítéletről van szó, amely eljárásnak Magyarország is részese, és különösen, ha az adott ügy büntetőjogi természetű. A büntetőeljárásról szóló törvény ugyanis felülvizsgálati okként jelöli meg azt az esetet, ha valamely nemzetközi szerződéssel létrehozott emberi jogi szerv megállapította, hogy az eljárás lefolytatása vagy a jogerős ítélet megsértette az adott egyezmény valamely rendelkezését, feltéve, hogy a nemzetközi emberi jogi szerv joghatóságának Magyarország alávetette magát.²¹ A felülvizsgálat lehetősége azonban nem áll fenn akkor, ha a nemzetközi emberi jogi szerv azt állapította meg, hogy csupán az ügy észszerű időn belül történő elbírálásának követelménye sérült. E rendelkezések szövegezése elég tág ahhoz, hogy a legtöbb emberi jogi intézményre kiterjedjen (így például az ENSZ Emberi Jogi Bizottságára is), az azonban nem kétséges, hogy az EJEB beleesik a hatókörükbe. Nem volt szerencsés ugyanakkor, hogy a polgári perrendtartásról szóló törvény mindeztidáig nem tartalmazott hasonló perújítási okot, mivel a közigazgatási perek szabályai is ebben a kódexben kaptak helyet, márpedig az EJEB döntései a fent leírtak alapján így nem vezethettek a közigazgatás esetlegesen jogsértő aktusainak semmisségéhez.

Ez az állapot részben megváltozik az új polgári eljárásjogi kódex²² hatályba lépésével. Az új törvény 393. § c) pontja már külön perújítási okként tartalmazza azt az esetet, ha a fél az EJEB-nek az Egyezmény megsértését megállapító saját ügyében

²¹ 1998. évi XI. törvény a büntetőeljárásról, 416. § (1) bek. g) pont és (3) bek.

²² 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról.

hozott ítéletére hivatkozik, feltéve, hogy az ügyében hozott jogerős ítélet ugyanezen a jogsértésen alapul, és az Emberi Jogok Európai Bíróságától elégtételt nem kapott, vagy a sérelem kártalanítással nem orvosolható. A közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény perújítási szabályai pedig szintén ezeket az okokat veszik át.²³

Noha a kódex tagadhatatlan erőnye a polgári és közigazgatási ügyekben való emberi jogi védelem erősítése, kérdéses, hogy a beemelt feltételek mennyiben jelentik majd gátját a perújrafelvételnek például a tulajdonjog sérelmét kimondó EJEB-ítéletek esetén. Amennyiben az új kódex „elégtétel” alatt az Egyezmény 41. cikkében foglalt „igazságos elégtételre” utal (erre nézve sem a törvény, sem annak indokálása nem ad eligazítást), úgy az új kódex nyelvezete pontatlan, mert az igazságos elégtétel nem azonos a magyar polgári jogi értelemben vett kártalanítással. Ahogyan azt az EJEB elnöke által kiadott gyakorlati iránymutatások (*practice directions*) megállapítják, az igazságos elégtétel nyújtása nem automatikus velejárója a jogsértést kimondó határozatnak.²⁴ Mivel az igazságos elégtétel célja nem a kártalanítás, hanem az emberi jogi jogsérelemért való kompenzáció, összege mindkét irányban eltérhet a ténylegesen elszenvedett kár összegétől (noha kétségtelen, hogy a kár jellege és összege fontos tényezője az igazságos elégtétel kiszámításának). A német polgári perrendtartásról szóló törvény (*Zivilprozessordnung*) például nem is szab a magyarhoz hasonló feltételeket – a perújrafelvételhez elegendő, ha az EJEB ítéletében megállapítja az Egyezmény sérelmét, és a rendkívüli perorvoslattal támadott ítélet ezen a jogsértésen nyugszik.²⁵ Szerencsés lenne tehát, ha az utolsó akadályok is elhárulnának az elől, hogy a magyar eljárásjog mind büntető, mind polgári és közigazgatási ügyekben hasonló szintű védelmet biztosítson az emberi jogi sérelmekkel szemben, és a törvény szövege ne adjon lehetőséget arra, hogy nem megfelelő módon kompenzált jogsérelemek esetén kizárható legyen a perújrafelvétel lehetősége.

Külön csoportot képeznek azok az ügyek, amelyek esetében jogszabályváltozás folytán számos egyén szenved el alapjogainak korlátozását, és nagyszámú egyéni eljárás indul a rendes bíróságok előtt. Előfordulhat ugyanis, hogy az időben eltérő keresetindítás miatt valamelyik felperes előbb meríti ki a rendelkezésre álló belső jogorvoslatokat, és így hamarabb nyílik meg a lehetősége arra, hogy az EJEB-hez forduljon, sőt, hogy az EJEB akár ítéletet is hozzon olyan ügyben, amellyel szorosan összefüggő, hasonló tényállással bíró eljárások még folyamatban vannak a hazai bí-

²³ 2017. évi I. törvény a közigazgatási perrendtartásról, 122. § (1) bek.

²⁴ www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_ENG.pdf

²⁵ Zivilprozessordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 5. Dezember 2005 (BGBl. I S. 3202; 2006 I S. 431; 2007 I S. 1781), die zuletzt durch Artikel 3 des Gesetzes vom 21. November 2016 (BGBl. I S. 2591) geändert worden ist, § 580 Abs. 8.

róságok előtt (lásd például a végkielégítéseket terhelő 98%-os különadó vagy a bevett egyházak szabályozásának kérdését).

Az eddigi tapasztalatok szerint az Alkotmánybíróság ilyen esetben nem tartja szükségesnek az adott alapjog tartalmának, illetve a korlátozásnak a vizsgálatát külön az Alaptörvény szerint is. Az egyházak elismerésével kapcsolatos 23/2015. (VII. 7.) AB határozatban például a testület leszögezte, hogy az EJEB nem kifejezetten konkrét jogszabályi rendelkezéseknek az Egyezményvel való összhangját vizsgálja felül, hanem azt, hogy az állam összességében (jogalkotással, illetve jogalkalmazással) megsértette-e a kérelmezőnek az Egyezményben vagy az ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvekben biztosított jogát. Ezért az Alkotmánybíróságnak először azt szükséges megvizsgálnia, hogy a kérdéses EJEB-ítéletben megállapított egyezményesértés az adott ügyben elbírálás tárgyát képező szabályokkal mennyiben függ össze.²⁶ A konkrét ügyben a testület megállapította, hogy a bírói indítványban megsemmisíteni kért rendelkezések köre bővebb annál, mint amelyeket az EJEB vizsgált. Mivel azonban tartalmilag megegyeznek az EJEB ítéletében egyezményellenesnek mondott rendelkezésekkel, így az Alkotmánybíróság nem folytatott le külön vizsgálatot, hanem megállapította, hogy ezek a rendelkezések is, az EJEB ítéletéből következően, nemzetközi szerződésbe ütköznek.²⁷

3.1 Az Egyezmény mint az alkotmányos mérce része

A magyar jogirodalom mindeztáig kevés figyelmet szentelt annak vizsgálatára, hogy az Egyezmény és az azzal kapcsolatos esetjog hogyan érvényesül a hazai rendes bíróságok előtt.²⁸ Amikor az Egyezmény belső jogra gyakorolt hatása kerül szóba, a központi kérdés jellemzően az Egyezménynek az alkotmányos jogok kötelező értelmező szerepére irányul, és ebben a kontextusban nem is világosan válik el egymástól az Egyezmény szövege és az EJEB gyakorlata.

Sokáig nem volt egyértelmű, hogy a magyar alkotmányos rend szemszögéből nézve az EJEB gyakorlatának nincs kötelező ereje, hanem legfeljebb inspiráló jellege

²⁶ 23/2015. (II. 26.) AB határozat, Indokolás [24]–[25].

²⁷ 23/2015. (II. 26.) AB határozat, Indokolás [37].

²⁸ Sonnevend Pál: Offene Staatlichkeit, Ungarn. In: *Ius Publicum Europaeum II* (szerk. Armin von Bogdandy – Pedro Cruz Villalón – Peter Huber). C.F. Müller, Heidelberg 2008. 393., 397.; Blutman László: A nemzetközi jog használata az alkotmányértelmezésnél. *Jogtudományi Közlöny* 2009/7–8. 201., 309.; Molnár: 7. § [nemzetközi jog...] 379.; Vincze Attila: 32/A. § [Az Alkotmánybíróság]. In: *Az Alkotmány kommentárja* (szerk. Jakab András). Századvég, Budapest 2009. 1134.

van,²⁹ vagy az EJEB esetjoga egyértelműen meghatározza az adott jogok hatókörét és tartalmát, és mint ilyen, kötelező erővel bír.³⁰

Kezdetben a válasz szinte kizárólag az első útra esett. Ennek a felfogásnak volt prominens képviselője az Alkotmánybíróság első elnöke, aki úgy érvelt, hogy az Alkotmánybíróság indokolásaiban a strasbourgi esetjogra való hivatkozás mindössze kisegítő jelleggel szerepelhet, és ezek a hivatkozások csak az Alkotmány speciális szabályait húzhatják alá.³¹ Ez a nézet sokáig meghatározó jelentőségű volt, és az Alkotmánybíróság két évtizeden át nem is ment olyan messzire, hogy kötelező alkotmányos szttenderdeket vezessen le az Egyezményből. Mindössze egyetlen alkalommal fordult elő, hogy az Alkotmánybíróság úgy találta, az EJEB-nek a véleménynyilvánítás szabadságáról alkotott felfogása „*a magyar joggyakorlatot alakítja és kötelezi*”.³² Ennek a kijelentésnek azonban nem lettek következményei a későbbi döntésekben, és az Alkotmánybíróság továbbra is úgy hivatkozott az EJEB gyakorlatára, mint amelyik nem köti meg az Alkotmánybíróság kezét az Alkotmány értelmezése során.

Egy 2009-ben publikált elemzés megkísérelte levezetni, hogy az EJEB joggyakorlata bizonyos fokú kötőerővel bír az alkotmányos jogértelmezés során.³³ Az érvelés rámutatott arra, hogy az Alkotmánybíróság a fent idézett 18/2004. (V. 25.) AB határozatában valójában kijelölte az EJEB iránymutató szerepét az Alkotmány értelmezése során. Ugyanakkor nem az EJEB egyes ítéletei bírnak ilyen kötelező erővel, hanem az Egyezményben foglalt különböző jogok értelmezései.³⁴ Úgy tűnik azonban, hogy ezek az elképzelések abban az időben kissé túlbecsülték az AB határozat fenti mondatának fontosságát, annak végül nem lett következménye az Alkotmánybíróság joggyakorlatában.

Ezt a képet fokozatosan árnyalják az Alkotmánybíróság döntései, amelyek egyre inkább érvényt szereznek az EJEB egyes ítéleteinek. Ennek első jelei a *Bukta és mások kontra Magyarország-ítélet*³⁵ hatásaiban érhetők tetten. Az ügyben az EJEB úgy határozott, a közterületeken tartott nyilvános rendezvények előzetes engedélye-

²⁹ Ez tűnik a hagyományos értelmezésnek. Vö. Christoph Grabenwarter: *Europäische Menschenrechtskonvention*. C.H. Beck, München 2005. 98.

³⁰ Ez a megközelítés tükröződik az Európai Unió Alapjogi Chartájához fűzött kommentárokból. Vö. az 52. cikk (3) bekezdéshez fűzött kommentárokkal.

³¹ Sólyom László – Georg Brunner: *Constitutional Judiciary in a New Democracy. The Hungarian Constitutional Court*. The University of Michigan, Ann Arbor 2000. 1317.

³² 18/2004. (V. 25.) AB határozat, ABH 2004. 303., 306. Az Alkotmánybíróság ebben a határozatban egy sor olyan ítéletre hivatkozott, amely ügyekben Magyarország nem vett részt félként.

³³ *Blutman*: i. m. 301.

³⁴ *Blutman*: i. m. 310.

³⁵ *Bukta and others v. Hungary*, Judgment of 17 July 2007, no. 25691/04.

zési eljárás alá vonása rendszerint nem korlátozza a gyülekezési jog lényegét.³⁶ Azonban speciális körülmények között, amikor valamely politikai esemény demonstráció formáját öltő közvetlen válaszlépést tehet indokolttá, a politikai eseményt követő békés demonstráció feloszlátása pusztán a szükséges előzetes bejelentés hiánya miatt, ha a résztvevők semmilyen jogellenes magatartást nem tanúsítanak, a békés célú gyülekezés szabadságának aránytalan korlátozását jelenti.³⁷ Röviddel az ítélet nyilvánosságra hozatala után az Alkotmánybíróságnak szintén döntenie kellett a gyülekezési jogról szóló 1989. évi III. törvény alkotmányosságáról a 75/2008. (V. 29.) AB határozatban.³⁸ A határozat voltaképpen ugyanarra a következtetésre jutott, mint Strasbourg. Ugyanakkor az Alkotmánybíróság mindössze egy rövid bekezdésben utal a *Bukta*-ítéletre, amelyikben egyébként a német *Bundesverfassungsgericht* (Szövetségi Alkotmánybíróság) gyakorlatát is idézi. A szubsztantív érvelés teljes egészében az Alkotmány 62. § (1) bekezdésén nyugszik. Az látszik tehát, hogy az Alkotmánybíróság, bár egy olyan törvényt értelmezett, amelyet az EJEB is vizsgált, és ebben az EJEB ítéletében kijelölt értelmezési úton haladt, nem akarta megkötni a kezét a jövőre nézve.³⁹

Az áttörést az Alkotmánybíróság 61/2011. (VII. 13.) AB határozata jelentette.⁴⁰ Ebben a döntésben az Alkotmánybíróság világosan kifejezésre juttatta, hogy kötelessége követnie az Egyezményhez kapcsolódó esetjogot az Alkotmány értelmezése során, amennyiben annak szövege megegyezik az Egyezményével. Az Alkotmánybíróság szavaival élve „*egyes alapjogok esetében az Alkotmány ugyanúgy fogalmazza meg az alapjog lényegi tartalmát, mint valamely nemzetközi szerződés (például a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmánya és az Emberi Jogok Európai Egyezménye). Ezekben az esetekben az Alkotmánybíróság által nyújtott alapjogvédelem szintje semmiképpen sem lehet alacsonyabb, mint a nemzetközi (jellemzően a strasbourgi Emberi Jogok Bírósága által kibontott) jogvédelem szintje. A pacta sunt servanda elvéből [Alkotmány 7. § (1) bekezdés, Alaptörvény Q. cikk (2)–(3) bekezdés] következően tehát az Alkotmánybíróságnak akkor is követnie kell a strasbourgi joggyakorlatot, az abban meghatározott alapjogvédelmi szintet, ha saját megelőző, precedens-határozataiból ez kényszerűen nem következne.*”⁴¹ Ezt a levezetést

³⁶ Uo. § 35.

³⁷ Uo. § 36.

³⁸ 75/2008. (V. 29.) AB határozat, ABH 2008. 651.

³⁹ Uo. 663.

⁴⁰ Lásd Kovács Péter: Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéleteire való hivatkozás újabb formulái és technikái a magyar Alkotmánybíróság, valamint néhány más európai alkotmánybíróság mai gyakorlatában. *Alkotmánybírósági Szemle* 2013/2. 73.

⁴¹ 61/2011. (VII. 13.) AB határozat, ABH 2011. 321.

idézte később a 166/2011. AB határozat,⁴² majd az Alaptörvény hatályba lépést követően a 43/2012. AB határozat.⁴³ Ezek alapján megalapozottnak tűnik az a következtetés, hogy az Egyezménynek az EJEB által történő értelmezése az Alaptörvényben foglalt jogok értelmezése során kötelező sztenderdeket jelent, legalábbis abban az értelemben, hogy egyfajta minimum védelmi szintet biztosítson.⁴⁴

3.2 A nemzetközi jog mint a nemzeti elvek kiegészítője

Bizonyos jogok esetében az Alkotmánybíróság amellet, hogy a nemzeti alkotmányos jogokat az Egyezménnyel összhangban értelmezi, más nemzetközi szerződésekre is támaszkodik a védelmi kör meghatározásakor. Ez a folyamat leginkább a 14/2013. (VI. 17.) AB határozatban tükröződik. Ebben az ügyben az alapvető jogok biztosa kérelmezte, hogy az Alkotmánybíróság semmisítse meg a nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény (a továbbiakban: Nvt.) 17. § (3) bekezdésének és a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény (a továbbiakban: Vbt.) 4. §-ának bizonyos részeit, tekintettel arra, hogy azok nemzetközi szerződésbe ütköznek, valamint sértik az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésében foglalt jogállamiság elvét.

Határozatában az Alkotmánybíróság kiemelte, hogy a Vbt. 4. §-ának az indítványban támadott szövegrésze az Nvt. 17. § (3) bekezdésére tekintettel lett megfogalmazva. A két jogszabályi rendelkezés között szoros összefüggés áll fenn, mivel mindkét szakasz célja megakadályozni, hogy a nemzeti vagyon választottbírársági eljárások tárgya legyen. Az Alkotmánybíróság emellett megállapította, hogy a következő esetekben merülhetnek fel alkotmányossági aggályok: (i) egy már létező beruházási, vállalkozási vagy hasonló természetű szerződés tárgya nemzeti vagyon; (ii) ez a szerződés választottbírársági klauzulát tartalmaz; és (iii) közvetlenül vagy közvetve, vagy egy bilaterális államközi beruházásvédelmi szerződésnek vagy a New York-i Egyezmény,⁴⁵ az 1961-es Genfi Egyezmény,⁴⁶ illetve az 1965-ös ICSID Egyezmény⁴⁷ legalább egyikének a hatályát érinti.

⁴² 166/2011. (XII. 20.) AB határozat, ABH 2011. 545.

⁴³ 43/2012. (XII. 20.) AB határozat, ABH 2012. 320.

⁴⁴ Lásd ebben az értelemben Kovács: i. m. 76.

⁴⁵ Az 1962. évi 25. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a külföldi választottbírársági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény.

⁴⁶ Az 1964. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló, Genfben 1961. április 21-én kelt Európai Egyezmény.

⁴⁷ Az 1987. évi 27. törvényerejű rendelettel kihirdetett, az államok és más államok természetes és jogi személyei közötti beruházási viták rendezéséről szóló, Washingtonban 1965. március 18-án kelt Egyezmény.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a beruházó–állam-jogviták kizárása a Vbt. 4. §-ának és az Nvt. 17. § (3) bekezdésének hatóköréből sértené a kétoldalú beruházásvédelmi egyezményeket,⁴⁸ az 1961-es Genfi Egyezményt⁴⁹ és a New York-i Egyezményt,⁵⁰ hogyha a kizárás már fennálló szerződéseket érintene. Ez sértené az Alaptörvény B) cikkét és Q) cikk (2) bekezdését, amely utóbbi megköveteli az összhangot a nemzetközi jogi kötelezettségek és a magyar jog között.⁵¹ Más szavakkal, a jogállamiság elve és a nemzetközi jogi kötelezettségek tiszteletben tartásának alkotmányos követelménye együttesen biztosítják, hogy ne lehessen megakadályozni a már létező magánjogi szerződések alapján esetlegesen keletkező nemzetközi választottbírósági eljárásokat.

Ugyanakkor az Alkotmánybíróság nem találta szükségesnek megsemmisíteni a Vbt. 4. §-át és az Nvt. 17. § (3) bekezdését. Ehelyett alkotmányos követelményeket állapított meg a kérdéses rendelkezések számára, figyelembe véve azt is, hogy az Nvt. 17. § (1) bekezdése alapján „*e törvény hatálybalépését megelőzően jogszerűen és jóhiszeműen szerzett jogokat és kötelezettségeket e törvény rendelkezései nem érintik*”. Ugyanezt a nyelvezetet használta az Alkotmánybíróság, amikor előírta, hogy a Vbt. 4. §-át és az Nvt. 17. § (3) bekezdését az Nvt. 17. § (1) bekezdésével összhangban kell értelmezni és alkalmazni.⁵² Az Alkotmánybíróság azt is rögzítette, hogy ez a követelmény a 2012. január 1-jén már hatályban lévő, a magyar állam és valamely másik államhoz kötődő jogi személy közötti beruházási és vállalkozási természetű megállapodásokra vonatkozik.

A Vbt. 4. §-ának és az Nvt. 17. § (3) bekezdésének meghatározott értelmezése gyakorlatilag azt eredményezi, hogy a 2012. január 1-jén már hatályban lévő magánjogi szerződések választottbírósági klauzulái, amelyek közvetetten vagy közvetlenül nemzetközi szerződéshez kapcsolódnak, mentesülnek a rendelkezésekben megfogalmazott választottbíráskodási tilalom alól.

A döntés nagy hangsúlyt fektet Magyarországnak a nemzetközi kötelezettségek tiszteletben tartására. Ennek során egészen addig a megállapításig elmegy, miszerint már létező szerződéses jogok (a határozatban a magánjogi szerződésben található választottbírósági klauzulák), amelyek közvetve vagy közvetlenül többek között a Magyarország által kötött beruházásvédelmi egyezményeket érintik,⁵³ mentesülnek az Nvt.-ben megfogalmazott korlátozások alól.

⁴⁸ 14/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [51].

⁴⁹ Uo. [63].

⁵⁰ Uo. [79].

⁵¹ Uo. [85].

⁵² 14/2013. (VI. 17.) AB határozat, Rendelkező rész [1]–[2].

⁵³ 14/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [23].

A fenti megállapítás jelentősége különösen annak fényében nyilvánvaló, hogy a szerződéses jogok egyébként nem élveznének abszolút védelmet kizárólag az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése alapján. A jóhiszeműen szerzett és gyakorolt jogokat az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése szerzett jogokként védi. Az Alkotmánybíróság esetjoga alapján adott jog visszaható hatályúnak minősül, ha formailag a jövőre vonatkozik, ugyanakkor hátrányosan érinti azokat a jogokat, amelyeket a jogszabály hatályba lépését megelőzően szereztek. A szerzett jogok doktrínája olyan jogokra is vonatkozik, amelyeket a jogosult pénzügyi befektetés vagy jelentős pénzügyi következményekkel járó döntések révén szerzett a jogszerzés idején hatályos jogszabályok alapján.⁵⁴ A szerzett jogok nem abszolút természetűek: a megfelelő közérdekű cél érdekében és arányos mértékben korlátozhatók. A bizonyítási teher ez esetben azonban az államon nyugszik. Ha az állam nem tudja az érintett jogok korlátozását vagy elvonását kellően mérvadó módon igazolni, az Alkotmánybíróság megállapítja az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésének sérelmét.

A fentieket alkalmazva a 14/2013. (VI. 17.) AB határozat által érintett jogokra: azok szerzett jogoknak minősülhetnek, és mint ilyenek, kellően súlyos indok fennállása esetén korlátozásuk igazolható. Más szavakkal élve, abban az esetben, ha a szerzett jogok korlátozása Magyarország által vállalt nemzetközi kötelezettségeket sértene, úgy az e jogok számára garantált alkotmányos védelem erősebb, mint a kizárólag a jogállamiság elvéből levezethető védelem.

4 Az Egyezmény érvényre juttatásának eljárásjogi lehetőségei

Ahogy az feljebb ismertetésre került, a magyar jogrendszer nyitott és befogadó hozzáállást képvisel a nemzetközi szerződésekkel szemben, és ezek alól természetesen az Egyezmény sem kivétel. Az egyedi ügyekben azonban az érintett személyek nehézségekbe ütközhetnek az Egyezmény érvényesítésekor, ha az valamely belső jogszabállyal konfliktusban áll.

A magyar jogszabályok és a nemzetközi szerződések, így az Egyezmény összhangját az Alkotmánybíróság jogosult vizsgálni. Ez a lehetőség azonban nem áll közvetlenül az Egyezmény alapján jogvédelmet kereső egyének rendelkezésére. Az Alkotmánybíróságról szóló törvény csak arra biztosít lehetőséget, hogy az egyének

⁵⁴ Lásd Salát Orsolya – Sonnevend Pál: 2. § [Alkotmányos alapelvek; ellenállási jog]. In: *Az Alkotmány kommentárja* (szerk. Jakab András). Századvég, Budapest 2009. 189.

ennek a vizsgálatának az indítványozását kérik a rendes bíróságoktól. Úgy tűnik tehát, hogy az Egyezmény érvényesítésének egyetlen módja, hogy a rendes bíróságoknak lehetőségük van indítványozni: az Alkotmánybíróság folytasson le konkrét, egyedi normakontroll-vizsgálatot az Egyezményt látszólag sértő valamely jogszabály esetében.

A konkrét egyedi normakontroll szabályait az Alkotmánybíróságról szóló törvény⁵⁵ 33. § (2) bekezdése tartalmazza, amely szerint „*a bíró – a bírósági eljárás felfüggesztése mellett – az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezi, ha az előtte folyamatban levő egyedi ügy elbírálása során olyan jogszabályt kell alkalmazni, amelynek nemzetközi szerződésbe ütközését észleli*”.

Következésképpen a rendes bíróságok kötelessége nemcsak abban merül ki, hogy a releváns magyar jogszabályokat az Egyezménnyel konform módon alkalmazzák és értelmezzék. Ez az ún. harmonikus értelmezés az Alkotmánybíróság részéről több alkalommal is megfogalmazott követelmény.⁵⁶ Amennyiben azonban ez a harmonikus értelmezés az alkalmazandó magyar jogszabály szövege miatt nem lehetséges, úgy a bíróságok kezdeményezhetik, hogy az Alkotmánybíróság vizsgálja meg a kérdéses magyar jogszabályt a vonatkozó nemzetközi szerződések, így különösen az Egyezmény vonatkozásában.

Ironikus módon a fenti lehetőség választása teljes mértékben az eljáró bíró be-látásának függvénye. Amennyiben a bíró úgy dönt, hogy nem kezdeményez konkrét egyedi normakontrollt, az eljárásban részt vevő felek nem pótolhatják ezt például alkotmányjogi panasz formájában. Az alkotmányjogi panaszok tárgyköre tisztán az alkotmányjogra korlátozódik, és a különféle alkotmányjogi panaszok egyike sem terjedhet ki magyar jogszabály és valamely nemzetközi szerződés összhangjára. Annak vizsgálatát, hogy adott jogszabály nemzetközi szerződésbe ütközik-e, az Alkotmánybíróságról szóló törvény 33. § (2) bekezdése alapján konkrét esetben csak bírók, míg általánosságban véve az országgyűlési képviselők egynegyede, a Kormány, a Kúria elnöke, a legfőbb ügyész, valamint az alapvető jogok biztosa indítványozhatja. A felsorolásban az egyének nem szerepelnek, akik tehát alkotmányjogi panaszt nem alapíthatnak nemzetközi szerződésre, és így az Egyezményre sem. Továbbá bár az Alkotmánybíróság hivatalból is vizsgálhatja a hazai jogszabályok és a nemzetközi szerződések esetleges konfliktusát, erre nincsen kifejezett kötelezettsége. Végeredményben az egyén ügye vagy a bíró kegyének, vagy az Alkotmánybíróságnak a függvénye, és saját maga nem kezdeményezhet vizsgálatot az Egyezmény alapján.

⁵⁵ 2011. évi CLII. törvény az Alkotmánybíróságról.

⁵⁶ 53/1993. (X. 13.) AB határozat, ABH 1993, 323., 327.; 4/1997. (I. 22.) AB határozat, ABH 1997, 41, 51.

Összegezve, az Emberi Jogok Európai Egyezménye formailag magas szinten helyezkedik el a magyar jogrendszerben: az egyének hivatkozhatnak rá a rendes bírósági eljárás során, és a hazai jogszabályokkal való konfliktus esetén elméletileg elsőbbséget élvez. Ugyanakkor ezt az elsőbbséget az egyedi ügyekben kifejezetten nehéz érvényre juttatni. Az Egyezményben foglalt jogok tehát inkább közvetett módon szolgálhatják az egyén érdekeit, mégpedig az Alaptörvény rendelkezéseinek értelmezése során. Ez a lehetőség megnyithatja továbbá az utat azelőtt, hogy az Egyezmény rendelkezései ténylegesen elsőbbséget élvezzenek az ellentétes tartalmú nemzeti jogszabályokkal szemben.